

डॉ. ग. बा. पळसुले यांचा संस्कृत व्याकरण आणि 'लॅरिझियलवाद' यांतील परस्परपूरकत्व विचार

अश्विनी अष्टेकर

Ph.D स्कॉलर, संस्कृत विभाग, मुंबई विद्यापीठ

[Scholarly Research Journal's](http://www.srjis.com) is licensed Based on a work at www.srjis.com

➤ डॉ. ग. बा. पळसुले परिचय -

आधुनिक वैयाकरणांमध्ये लब्धप्रतिष्ठ, व्याकरण मर्मविद् डॉ. ग. बा. पळसुले यांनी व्याकरणाच्या क्षेत्रात मूलभूत संशोधन केले आहे. प्राच्यविद्येच्या क्षेत्रात लब्धप्रतिष्ठ डॉ. ग. बा. पळसुले यांनी पुणे विद्यापीठाच्या संस्कृतप्रगत-अध्ययन केंद्रात प्रपाठकाचे पद अलंकृत करून, तिथून निवृत्त होऊन ते पुणेस्थित भांडारकर प्राच्यविद्या संशोधन मंदिरामध्ये स्नातकोत्तर विभागाचे प्रमुख होते. पुण्यातील डेक्कन कॉलेजमध्ये संपादित होणाऱ्या संस्कृत शब्दकोशाचे उपसंपादकपददेखील त्यांनी काही काळ भूषवले.

‘युभातः संस्कृतं प्रति’ | (Evolution of Sanskrit from Proto-Indo-European to Sanskrit) हा मूल युरोभारतीय ते संस्कृत हा प्रवास उलगडून दाखवणाऱ्या शास्त्रीय ग्रंथाची रचना त्यांनी केली. संस्कृत धातुपाठाविषयी त्यांनी लिहिलेल्या प्रबंधाला आजही विद्वान लोक त्या विषयातील ‘प्रमाणभूत ग्रंथ’ मानतात. संस्कृत व्याकरणाप्रमाणेच त्यांनी संस्कृत साहित्याच्या, जसे, काव्य, नाटक, अनुवाद या क्षेत्रांत महत्त्वपूर्ण कार्य करून अनेक पुरस्कार प्राप्त केले आहेत. त्यांनी ‘महाकविपद’ भूषवले आहे. संस्कृतप्रमाणेच जर्मनभाषेमध्येही त्यांनी विशेष प्रावीण्य मिळवले. जर्मनविद्वान - पाउल् डॉयशेन लिखित ‘Sechzig Upanisads des Veda’ नामक जर्मनभाषेत लिहिलेल्या ग्रंथाचा त्यांनी इंग्रजी भाषेत अनुवाद केला. युरो-भारतीय भाषांमधील त्यांचा अभ्यास, व्याकरणावरील प्रभुत्व या दोहोंमुळे व्याकरण क्षेत्रातील त्यांचे कार्य विशेष महत्त्वपूर्ण आहे.

‘संस्कृत व्याकरणातील काही मूलभूत समस्यांचा आधुनिक भाषाशास्त्रीय उलगडा’ या पुस्तकात डॉ. पळसुले यांनी ‘लॅरिझियलवाद’ या संकल्पनेविषयी जे मूलगामी विवेचन केले आहे त्याचा प्रस्तुत शोधनिबंधामध्ये ऊहापोह करण्यात आलेला आहे.

➤ संस्कृत व्याकरणातील काही मूलभूत समस्या -

□(i) जनयति, शमयति अशा काही प्रयोजक रूपांमध्ये अपेक्षित वृद्धी म्हणजे ‘अ’ च्या ऐवजी ‘आ’ दिसत नाही, याचे कारण काय?

□(ii) परोक्षाच्या तृतीय पुरुषाच्या एकवचनी रूपात वृद्धी होते (चकार, जगाम) पण प्रथम पुरुषाच्या एकवचनी रूपात मात्र वृद्धी होत नाही (चकर, जगम) असे का?

□(iii) कृयादि-गण (म्हणजे ९ व्या) गणातील धातूंच्या वर्तमानकालातील रूपांत (पुनाति, लुनाति, ...) धातुस्वर ह्रस्व आहे; पण त्यांच्या क.भू.धा.वि. रूपात मात्र तो दीर्घ आहे (पूत, लून) त्याचे कारण काय?

□(iv) संस्कृतमध्ये 'नु-विकरण' असलेला धातूंचा पाचवा गण (स्वादि), 'न-विकरण' असलेला सातवा गण (रुधादि) आणि 'ना-विकरण' असलेला नववा गण - क्र्यादि - गण यांच्यात नकार समान असूनही जो भेद उत्पन्न झाला आहे, त्याची उपपत्ती कशाने लागते?

ही यादी वाढतच जाणारी आहे. या आणि अशा बव्हंशी समस्यांचा उलगडा करण्यासाठी 'लॅरिझियलवाद' कसा उपयुक्त होऊ शकतो याविषयी डॉ. ग. बा. पळसुले यांनी विवेचन केलेले आहे.

➤ 'लॅरिझियलवाद' म्हणजे काय?

'लॅरिझियलवाद' ही मुळात पाश्चात्य परिभाषा असल्याने भारतीय व्याकरण क्षेत्रातील सर्वच अभ्यासक याच्याशी सुपरिचित असतीलच असे म्हणता येणार नाही. या 'लॅरिझियलवाद' संकल्पनेचा प्रवर्तक म्हणजे सुप्रसिद्ध भाषाशास्त्रज्ञ फर्डिनाण्ड द सोस्यूर. इ.स.१८७८ साली सोस्यूरने काही युरो-भारतीय भाषांतील गुणागुण भाव पाहून, मूल युरो-भारतीय भाषेतील काही व्यंजनवर्ग नष्ट झाले असावेत अशी कल्पना केली. यातील 'गुणागुण' ही संकल्पना थोडी स्पष्ट करावी लागेल. संस्कृत भाषेमध्ये सामान्यतः धातू, प्रातिपदिके किंवा प्रत्यय यांना अगुणी मानून त्यापासून गुणी रूपे साधली जातात. जसे, पाणिनी 'हृ' हा धातू मानून त्यापासून गुणादेशाच्या प्रक्रियेने 'हरति' इ. रूपे साधतो. म्हणजे त्याच्या दृष्टीने, अगुणी अवस्था ही प्रकृती आणि गुणी अवस्था ही विकृती बनते. अगुणी अवस्था ही प्रक्रियेचा प्रारंभबिंदू आहे तर गुणी अवस्था ही प्रक्रियेने साधता येणारी आहे. युरो-भारतीय भाषांमध्ये या अगुणीपासून गुणीभवनाची प्रक्रिया होताना जे भेद निर्माण झालेले दिसले, त्या भेदांच्या अवलोकनावरून त्या मूल भाषेतील दोन वर्ण कालौघात नष्ट झाले असावेत असे सोस्यूरचे (Ferdinand de Saussure, a Swiss linguist) मत तर उत्तरकालीन अभ्यासक म्योलेरचे (Hermann Möller, a Danish linguist) मत होते की असे नष्ट झालेले वर्ण तीन असावेत. त्यानंतर काही काळाने, म्योलेरने त्यात आणखी भर टाकली. त्याने मूल युरो-भारतीय आणि मूल हॅमिटो-सेमिटिक या दोन्हीही भाषाकुटुंबांचा तौलनिक अभ्यास केला आणि त्याच्या असे लक्षात आले की या दोन्हीही भाषाकुटुंबांची उभयसाधारण अशी जी पूर्वावस्था होती त्यामध्ये असे काही वर्ण असले पाहिजेत की जे मूल युरो-भारतीय भाषेत उतरले असले पाहिजेत परंतु ते प्राचीनकालीन नष्ट झाले असावेत, या वर्णांना म्हणजेच व्यंजनवर्गाला त्याने 'लॅरिझियल' असे नाव दिले. या व्यंजनवर्गाचे अवशेष बहुतेक सर्व युरो-भारतीय भाषांमधून नष्ट झाले असले तरी त्याच्या कार्यावरून त्याच्या पूर्वास्तित्वाचे अनुमान करता येते. त्याशिवाय हिटाइट भाषेत उरलेल्या एक दोन व्यंजनांवरून या युरो-भारतीय भूतपूर्व व्यंजनवर्गाचे समर्थन होते असे 'लॅरिझियलवादी' म्हणतात.

➤ संस्कृत व्याकरणातील समस्यांचा उलगडा -

संस्कृतमधील अनेक समस्यांवर लॅरिझियलवादाने कसा प्रकाश पडतो हे डॉ. पळसुले यांनी अनेक उदाहरणांतून दाखवले आहे. पुढील काही उदाहरणांतून ते पाहता येते -

(१) वृद्धिक्षम धातूच्या प्रयोजक रूपांमध्ये वृद्धी होताना दिसते. जसे, हारयति, नाययति, चालयति. मात्र जनयति, शमयति अशा काही प्रयोजक रूपांमध्ये अपेक्षित वृद्धी झालेली दिसत नाही. म्हणजे धातूमधील 'अ' च्या ऐवजी 'आ' दिसत नाही.

➤ डॉ. पळसुले यांच्या मते, लॅरिञ्जियलवादानुसार, जन्, क्षम् वगैरे धातू आता संयोगान्त नसले तरी एकेकाळी तसे होते. जन् धातू एकेकाळी जन्म्* तसेच शम् हा शम्म् असा होता. त्यावेळी धातू संयोगान्त असल्यामुळे प्रयोजक रूपात वृद्धी झाली नाही. धातूमधला स्वर (अ) हा उपान्त्य नाही (आणि वृद्धी तर उपान्त्य स्वराचीच होते.) पुढे लॅरिञ्जियल वर्ण नष्ट झाले. पण ते नष्ट झाल्यावरही ते असताना जे वृद्धिविरहित रूप भाषेत होते ते तसेच कायम राहिले. अशाप्रकारे लॅरिञ्जियलवादाची सिद्धता होऊ शकते असे डॉ. पळसुले म्हणतात.

➤ लॅरिञ्जियलवर्ण - प्रत्ययामध्येही -

(२) परोक्षाच्या प्रथम पुरुषाच्या एकवचनी रूपात वृद्धी होते (चकार, जगाम) पण उत्तम पुरुषाच्या एकवचनी रूपात मात्र वृद्धी होत नाही (चकर, जगम). दोन्हीकडे 'अ' हा प्रत्यय असला तरी उत्तम पुरुषाच्या रूपात वृद्धी होत नाही.

➤ याचे कारण डॉ. पळसुले यांच्या मते, उत्तम पुरुषी एकवचनी प्रत्ययापूर्वी तिथे एखादा लॅरिञ्जियल वर्ण असावा, असे मानण्यास जागा आहे. हे कसे, ते आपण पाहू. ही रूपे बनत असताना अनुक्रमे कृ आणि गम् धातूंना 'अ' हा प्रत्यय लागतो. इथे 'चकर' आणि 'जगम' यांची अनुक्रमे 'चकार' आणि 'जगाम' अशी वैकल्पिक रूपेही बनतात, हे लक्षात घेणे आवश्यक आहे. यामध्ये 'चकर' या रूपाच्या रूपसिद्धीमध्ये लॅरिञ्जियलवादांनुसार 'अ' प्रत्यय हा मुळात 'हअ' असा होता. यामुळे धातूतील अकार प्रत्ययातील अकाराच्या दृष्टीने उपान्त्य राहत नाही, त्या अकारापुढे एकूण दोन व्यञ्जने येतात. यामुळे इथे 'अत उपधायाः' (७.२.११६) सूत्राने अन्यथा होऊ शकणा-या वृद्धिचा बाध होऊन 'चकर' अशी रूपसिद्धी होते. हिटार्ट भाषेमध्ये परोक्षाच्या प्रत्ययामध्ये लॅरिञ्जियल वर्ण शिल्लक आहे. हिटार्टभिन्न युरोभारतीय भाषांतील काही कार्यांच्या उपपत्तीसाठी मूळ युरो-भारतीय भाषेत जेथे लॅरिञ्जियलची कल्पना केली आहे त्यातील अनेक ठिकाणी सजातीय हिटार्ट रूपात लॅरिञ्जियल वर्ण सापडतो, त्याचे हे एक उदाहरण होय. येथे हिटार्ट प्रत्यय 'hi' असा आहे.

(३) क्र्यादि-गणातील धातूंच्या वर्तमानकालातील रूपांत (पुनाति, लुनाति, ...) धातुस्वर ह्रस्व आहे; पण त्यांच्या क.भू.धा.वि. रूपात जो दीर्घदिश दिसतो (पूत, लून), त्याचे कारणही लॅरिञ्जियलच आहे, असे डॉ. पळसुले यांचे लॅरिञ्जियलवादानुसारी मत आहे.

➤ डॉ. पळसुले यांच्या मते, 'पूत' आणि 'लून' यातील धातू अनुक्रमे 'पू' आणि 'लू' हे सुरूवातीला ह्रस्व आणि लॅरिञ्जियलान्त होते. निष्ठा प्रत्ययापूर्वी धातूच्या अन्त्य व्यञ्जनाचा लोप झाला आणि मागील अक्षराचे छन्दोमूल्य कायम ठेवण्यासाठी भरपाई म्हणून मागील स्वर दीर्घ झाला. कारण या रूपांमध्ये 'त' प्रत्यय पुढे असता मागील धातूच्या अन्त्य व्यञ्जनांचा लोप झाला आहे.

(४) डॉ. पळसुले यांच्या मते, लॅरिञ्जियलवादाने केलेला एक मोठा आणि महत्त्वाचा उलगडा म्हणजे संस्कृत व्याकरणातील धातूंच्या नवव्या म्हणजे 'क्र्यादि' गणाचा आणि पाचव्या आणि सातव्या गणाबाबतचा उलगडा होय.

➤ पाचव्या गणाचे विकरण 'नु' (गुण होऊन नो), सातव्याचे 'न' (अगुणी 'न्') आणि नवव्याचे 'ना' (अगुणी स्वरूपांत 'नी' आणि 'न्') अशी मानली आहेत हे सर्वश्रुत आहेत. या तिन्ही विकरणांत 'न्' हे व्यंजन या ना त्या स्वरूपात आहे. त्यामुळे यांचा मुळात काहीतरी परस्परसंबंध असला पाहिजे, मुळातल्या एका गणाचेच संस्कृतमध्ये तीन गण झाले असले पाहिजेत अशी शंका भाषाशास्त्रज्ञांना बरेच दिवस येत होती पण रहस्याचा नेमका उलगडा होत नव्हता. डॉ. पळसुले यांच्या मतानुसार लॅरिञ्जियलवादाने आता याचा उलगडा होतो. ते म्हणतात, सातव्या गणांत 'न्' हे विकरण धातूच्या पुढे न येता धातूमध्येच पाचरीसारखे येते (infix) असे जे आपण मानतो ते योग्यच आहे. पण लॅरिञ्जियलवाद्यांच्या मते 'न' हे विकरण केवळ तेथेच तसे न येता सध्या जे धातू पाचव्या व नवव्या गणात घातले आहेत तेथेही असेच पाचरीसारखे येत असले पाहिजे. त्यांनी मूलतः तिन्ही मिळून मूलभाषेत एकच गण होता, ज्याचे 'न' हे विकरण होते असे मानले आहे. मग प्रश्न असा पडतो की या एका गणाचे तीन गण पुढे कशामुळे झाले, तर ते धातूच्या शेवटी असलेल्या त्या त्या व्यंजनामुळे (लॅरिञ्जियल वर्ण, अर्धव्यंजन, स्पर्शवर्ण) लॅरिञ्जियलवादी असे त्याचे उत्तर देतात. जेथे धातूच्या शेवटी लॅरिञ्जियल वर्ण होता, तेथे लॅरिञ्जियल वर्णाच्या लोपानंतर मागील न् व पुढील लॅरिञ्जियल लोपामुळे 'अ' चा दीर्घदेश होऊन झालेला 'आ' यांतून 'ना' हे विकरण झाले व त्यातून नववा वर्ग जन्मला. हे लक्षात आल्याबरोबर राहिलेल्या दोन विकरणांचा उलगडाही लगेच होतो. ज्या धातूच्या अन्ती 'व्' हे अर्धव्यंजन होते तेथे मागील न् आणि पुढील 'उ' ('व्' चे स्वररूप) यातून आपले 'नु' हे विकरण जन्माला आले. जेथे अन्त्य वर्ण लॅरिञ्जियल किंवा व् नसून एखादा स्पर्शवर्ण होता (क्,त्... यासारखा) तेथे 'न्' व पुढील 'अ' (< यु, ए) मिळून न हे विकरण तयार झाले व त्यातून रुधादिगण उत्पन्न झाला.

➤ मूल युरो-भारतीय भाषेतील एकाच न्-व्यंजनात्मक विकरणापासून त्या त्या धातूंच्या अन्त्य व्यंजनभेदांमुळे संस्कृतमध्ये तीन विकरणे (आणि फलतः तीन वर्ग) कसे उत्पन्न झाले याची ही मोठी प्रत्ययकारी मीमांसा आहे त्याविषयी डॉ. पळसुले सांगतात -

➤ 'ना' विकरण असलेला गण लॅरिञ्जियलमुळे निर्माण झाला याला एक पोषक पुरावा या गणातल्या धातूमध्येच आहे.

तो म्हणजे यापैकी काही धातूंत सापडणारे वर्गद्वितीय. 'थ', 'फ', 'ख' या वर्गद्वितीयांची उत्पत्ती अनुक्रमे 'त', 'प' आणि 'क' यापासून झाली या त्यांच्या मताचा निर्देश करत याचे उदाहरण म्हणून संस्कृतात 'स्था' हा धातू किंवा 'पस्था', 'पृथु' हे शब्द घेता येतील हे त्यांनी स्पष्ट केले आहे. सजातीय इतरभाषीय शब्दात येथे 'थ' नसून 'त' आहे. यांच्या मूल युरो-भारतीय पूर्वावस्थेत शेवटी लॅरिञ्जियल वर्ण होता असे लॅरिञ्जियलवादी मानतात. पृथु शब्दातल्या भूतपूर्व लॅरिञ्जियलला सजातीय हिटाइट 'palhis' या शब्दात अवशिष्ट राहिलेल्या लॅरिञ्जियलचा साक्षात पुरावा

आहे. याचप्रमाणे नवव्या गणात 'श्रन्थ्', 'मन्थ्', 'ग्रन्थ्', 'कुन्थ्' हे जे थकारान्त धातू आहेत तेही मूळच्या लॅरिञ्जियलकडे अंगुलिनिर्देश करणारे असे आहेत.

➤ अशा पद्धतीने संस्कृत भाषेतील समस्यांचा उलगडा घेण्याच्या पार्श्वभूमीवर, डॉ. पळसुले यांनी भारतीय भाषेच्या अनुषंगाने प्रस्तुत केलेल्या लॅरिञ्जियलवादाबद्दल काही निश्चित विचार मांडणे अप्रस्तुत ठरणार नाही. ते पुढीलप्रमाणे -

➤ **लॅरिञ्जियल' वर्ण कुठे दिसतात-**

लॅरिञ्जियल' वर्ण आपल्याला कुठे दिसतात याचे स्पष्टीकरण देताना डॉ. पळसुले म्हणतात की मूल युरो-भारतीय भाषेतील लॅरिञ्जियल वर्णांच्या साक्षात् अस्तित्वाचा पुरावाच हिटाइट भाषेने उपलब्ध करून दिला. ज्या वर्णांचे पूर्वास्तित्व पूर्वसूरींनी केवळ अनुमान किंवा इतर भाषांशी तुलना याद्वारा उत्प्रेक्षिते होते त्यांना हिटाइट भाषेने प्रत्यक्षच प्रस्तुत केले. मूळ युरो-भारतीय भाषेतील नष्ट वर्णांची कल्पना सोस्पूरने मांडल्यापासून जवळजवळ अर्धशतक ही कल्पना उपेक्षितच राहिली होती. पण सोस्पूरने कल्पिलेले वर्ण आणि हिटाइट भाषेत सापडलेले वर्ण हे अभिन्न होत असे प्रत्यभिज्ञान कुरिलोविकझने (Jerzy Kuryłowicz, a Polish linguist) जाहीर केल्यावर मग मात्र या लॅरिञ्जियलवादाकडे हळूहळू भाषाशास्त्रज्ञांचे लक्ष जाऊ लागले. यामध्ये अधिक भर घालून त्याला तपशीलवार स्वरूप देण्याचा प्रयत्न करणाऱ्या अनेक पाश्चात्य विद्वानांचा त्यांनी नामोल्लेख केला आहे. लॅरिञ्जियलवादाच्या प्रारंभिक उपेक्षेनंतर त्याला पुष्कळ विरोध झाला असला तरी हळूहळू भाषाशास्त्रज्ञ लॅरिञ्जियलवाद मान्य करायला लागले.

➤ **लॅरिञ्जियलवर्ण नष्ट होण्याविषयी -**

लॅरिञ्जियल वर्ण केव्हा नष्ट झाले याबद्दल भाषाशास्त्रज्ञांमध्ये पुढीलप्रमाणे मतभेद आहेत, १) ते मूल युरो-भारतीय भाषेच्या पूर्वावस्थेतच नष्ट झाले; २) तुलनागम्य अशा विभाजनपूर्व मूलभाषेत ते अस्तित्वात होते; ३) विभाजनानंतरसुद्धा त्या त्या वैयक्तिक भाषेत त्या त्या ध्वनिसंदर्भात वेगवेगळ्या कालापर्यंत ते अस्तित्वात होते. या मुद्द्यावर डॉ. पळसुले यांनी या पुस्तिकेत अनेक अंगांनी सविस्तर ऊहापोह केला आहे जिज्ञासूंना तो मुळातून वाचता येईल .

➤ **लॅरिञ्जियलवादाच्या काही मर्यादांचा परामर्श -**

लॅरिञ्जियलवादाचे सगळे पैलू अजून स्पष्ट नाहीत आणि लॅरिञ्जियलवादांमध्येच जे अंतर्गत मतभेद आहेत याविषयी सविस्तर विवेचन डॉ. पळसुले यांनी केले आहे. जसे, वर्णांचे उच्चारणस्थान, हे ध्वनी संख्येने किती म्हणायचे? त्यांचे प्रयत्न, घोष, अघोष याबाबतीत, ते नक्की कधी अस्तित्वात होते व कधी नष्ट झाले, अर्धव्यंजनाप्रमाणे त्यांच्यामध्ये स्वरीभाव क्षमता होती की नाही, हिटाइट भाषेची लिपी सुनिश्चित व एकरूप नसल्याने त्यातील वाचनाविषयीची मतमतांतरे इत्यादि. लॅरिञ्जियलवादाच्या या सर्व मर्यादांचा त्यांनी अगदी समतोल रीतीने परामर्श घेतला आहे आणि आपल्या संशोधनाची मांडणी करताना त्यांनी हेदेखील मत व्यक्त केले आहे की लॅरिञ्जियलवादाच्या स्वीकाराने

अनेक भाषाशास्त्रीय समस्यांची उत्तरे मिळू शकतात आणि याची मदत संस्कृत वैयाकरणांना रूपसिद्धी करताना ज्या काही समस्या जाणवतात त्यांचादेखील उलगडा होण्यासाठी होऊ शकते.

➤ **सारांश -**

➤ मूल युरो-भारतीय भाषेत लॅरिञ्जियल वर्ण होते व ते विभाजनोत्तरही वैयक्तिक भाषेत काही काही ध्वनि-संदर्भात अवशिष्ट होते असे मानले म्हणजे संस्कृतमधील अनेक ध्वनी व व्याकरणकार्य-विषयक समस्यांचा समाधानकारक उलगडा होतो.

➤ लॅरिञ्जियलवादांत अनेक मतभेद असले तरी लॅरिञ्जियल वर्णांचे स्वरूप, संख्या, कार्य, त्यांचा विनाशकाल याबद्दलही एकमत नाही. हिटाइट भाषेचा एकमेव साक्षात् पुरावा सर्वस्वी समाधानकारक नाही. तरीही तत्त्वतः लॅरिञ्जियलवाद मानणे उपयुक्त आहे असे डॉ. पळसुले यांना वाटते.

➤ अशा प्रकारे संस्कृत व्याकरणातील पाणिनीपासून रूढ असलेल्या काही संकल्पना आणि आधुनिक पाश्चात्य ऐतिहासिक, तौलनिक आणि संघटनात्मक व्याकरणांनी मांडलेल्या काही नवीन संकल्पना यांचा तुलनात्मक अभ्यास करून या नवीन ऐतिहासिक, तौलनिक आणि संघटनात्मक व्याकरणांनी संस्कृत भाषेतील काही ध्वनिविषयक आणि रूपविषयक समस्यांचा चांगला उलगडा होतो आणि या कामी लॅरिञ्जियलवादाचेही किती साहाय्य झालेले आहे हे दाखवून देण्याचा यथामति प्रयत्न केला आहे असे ते म्हणतात.

➤ अशी ही 'लॅरिञ्जियलवाद' संकल्पना भारतीय व्याकरणशास्त्रपरंपरेमध्ये नवीन असताना किंवा सर्वांना तिचा तितका परिचय नसताना, ज्या संकल्पनेकडे पाश्चात्य अभ्यासक इतक्या तपशीलाने पाहत आहेत त्या संकल्पनेचा अभ्यास करून डॉ. पळसुलेंनी तिचा सांधा पाणिनीय व्याकरणाच्या परंपरेशी जोडला.

➤ डॉ. पळसुले यांच्या युरो-भारतीय भाषेविषयीच्या गाढ्या व्यासंगामुळेच, संस्कृतची युरो-भारतीय पार्श्वभूमी आणि त्यायोगे प्रक्रियांचे तुलनात्मक पद्धतीने केलेले विवेचन, हे अगदी सहज शक्य झाले आहे.

➤ व्याकरणशास्त्र व भाषाशास्त्र हे एकमेकांशी किती अभिन्न रीतीने जोडलेले आहेत तसेच त्यांच्या अध्ययनाची भारतातील परंपरा आणि तिचे भारताबाहेरील परिप्रेक्ष्य असा व्याकरणशास्त्रीय अध्ययनाचा सर्वसमावेशक विचार डॉ. पळसुले यांनी मांडला आहे.